

20122

3487

AZ

ORVOSI HETILAP
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI.

— KÜLÖNLENYOMAT. —

XLI. ÉVFOLYAM. 1897.

Az egyetem „én“-jéről.

LECHNER KÁROLY

TANÁRTÓL.

Rektori beszéd a kolozsvári Ferencz József-tud.-egyet. 1897/98. tanévet-
megnyitó ünnepélyén.

BUDAPEST,

A PESTI LLOYD-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1897.

20122

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000265077

Mélyen tisztelt egyetemi közgyűlés!

Ime elhangzottak a lelépett rector búcsúzó szavai. Velök negyedszáz év utolsó perczei tünnek el felettünk, a mióta először megnyitlak egyetemünk kapui. Negyedszáz év! Elég hosszú idő ahhoz, hogy a gyermek elvesse játékait, a serdülő leszokja ügyetlenségeit és az érett ifjú egyénisége kristályosodjék ki. Huszonöt év nem sok a tudomány életében, de emberöltő az egyéni én fejlődésében. Egyetemünk is túlesett már a gyermekkor tehetetlenségén, átszenvedte a serdülőkor nehézségeit, legyűrte az ifjúkor félszégeit és végre itt áll érett — bár fiatal — egyéniségevel a küzdelemre készen, mint a tudományok sikra szálló bajnoka. Eljött az idő, hogy hovatovább ne csak gyarapodjék, ne csak fejlődjék, hanem egész tudásával méltó részt kérjen magának a cultura alakításának, a társadalom szervezésének, az emberiség ethikus haladásának folytonos munkájában. Itt az óra, hogy számot vessen magával, kimutassa erőit, megismerje saját énjét, annak szükségeit, életfeltételeit, óhajait, vágyait és megtalálja ama béklyókat is, melyeket individualis tekintélye, szabadsága és függetlensége érdekében le kell ráznia magáról.

A midőn ma, egy újabb emberöltő kezdetén, az egyetem kitüntető bizalma folytán kezembe veszem annak vezetését: engedjék meg, hogy első sorban is annak én-jével foglalkozzam.

Joggal kérdik: egyetemünknek, egyáltalában testületeknek, van-e, lehet-e saját én-jük? Igenis van, kell hogy legyen, mert minden élő organismus, akár csak egy-egy sejtből, vagy ilyenek társadalmából alakult lény legyen, akár e lények csoportosulásából származott családokat, testületeket, osztályokat, népeket foglalja magában, mindenkor önálló énnel bír. Természetes, hogy ezen én a sejtek vagy lények adta társadalom tökéletességével arányban hatalmában, szabadságában és önállóságában is nagyobbodik.

Az én a psyche jelensége. Erőnyilvánulás, mely — minden más erőnyilvánuláshoz hasonlóan — hol erőt köt, hol ilyent fel szabadít. Az erőkötés a lelki nyugalom állapotában történik.

Az erő felszabadulását a szellemi munka képviseli. Önmagától semilyen erő sem változtathatja meg potentialis avagy kinetikus állapotát. Ehhez okvetetlenül valamely kiváltó inger közbenjárása szükséges. Kiváltó okokként élő organismusnál majd külső objectiv ingerek, majd belső subjectiv hatások szerepelnek. Mindkét csoport az erőkötés és az erőfelszabadulás folyamatát egyképen eredményezheti. Valahányszor külső inger folytán erőkötés jön létre, ezt üdülésnek nevezzük. A belső inger okozta erőkötés gyarapodást közvetít. Ezekkel szemben a külső erőfelszabadítás fáradáshoz vezet, a belső erőfelszabadulás pedig fogyást okoz. A nyugalom phasisa tehát üdüléssel és gyarapodással jár karöltve, a munkáé ellenben fáradással és fogyással, illetve kopással.

Üdülés, gyarapodás, fáradás és fogyás valamennyi részt veszen az én létesítésében. Mentül jobban üdül, mentül inkább gyarapodik az organismus, annál több erő köttetik meg számára, mely mindmegannyi az én potenciáit növeli. Minél többet fárad és minél inkább fogy, annál nagyobb mennyisége az eleven erőnek használtatik fel általa, azaz külső vagy belső ingerekkel szemben, életcéljai érdekében annál hatalmasabban érvényesül az én. *Az erőkötés és az erőfelszabadulás közötti helyes arány az én tökéletességének első feltétele.* Reá nézve épen olyan hátrányos, ha kevés erejét túlságosan elfecsérli, mint ha sok erőt gyűjt, de azt fel nem használja.

Fokozott mértékben mondható ez az egyének többségéből alakult testületekről, melyeknek összérdeke ellen van, ha meglevő erői idegen, egyéni, pártos célokra pazaroltatnak, de az is, ha igénybe nem vétetnek.

Énünk tökéletessége azonban nemcsak az erő minőségétől és mennyiségétől, nemcsak azon aránytól függ, a melyben ez a szervezetben felgyülemlik s ott felszabadulhat, hanem függ még attól is, vajjon a potentia könnyen vagy nehezen, gyorsan vagy lassan, az ingervariációkhoz alkalmazkodólag vagy alkalmazkodás nélkül szabadítható-e fel; szóval az erő minő fokban és minő készenlétben áll az organismus rendelkezésére. Ez utóbbi körülményt egyeseknél az idegrendszer szerkezetének öröklött boncz-tani tökéletessége s annak szerzett gyakorlottsága, testületeknél azok szervezete és ettől függő munkaképessége határozza meg.

Az én jelenségével, annak fajlagos potenciáival, valamint az e potenciák révén kiváltható saját formájú reakcióképességgel az élő organismusok mindegyikénél találkozunk, kezdve a mikro-organismusok legtökéletlenebb fajaitól egészen fel az emberig. A psyche erői mindenütt megvannak és kimutathatólag anyagon, az úgynevezett plasmán érvényesülnek, mely plasmában az erőkötést vegyi folyamatok, az erőfelszabadulást — újabb kutatások szerint

— vegyi folyamatokkal járó elektromos áramlások; mindkettőt molekuláros mozgások közvetítik.

Látszólag egynemű plasmában is már többféle potenciával találkozunk. Tehát a lélek itt is több rendbeli képességgel bír. Ha soknemű plasma organismussá egyesül, számukkal arányban az erők sokfélesége is szaporodik s — természetesen — velük a psyche potenciái is gyarapodnak. Mégis az egynemű plasmából álló és a szervezettebb testű lények között nem csupán erők mennyiségében s azok többféle minőségében van a különbség, hanem főleg abban, hogy a szervezettebbeknek különmemű erői egymásra kölcsönösen hatni tudnak, egymást a potentia felgyűjtésében támogatják és az erők felszabadításában befolyásolják. Szóval az organismus részei között társas viszony létezik. A potenciákat hordozó anyagok közötti *ezen társas viszony mineműsége adja meg az én tökéletességének második feltételét*

Már ha a többplasmájú organismus e révén fölényben van az egyplasmájú felett; mennyire inkább fölényre kell jutnia ama társadalomnak, a mely sok ily összetett szervezet egyesüléséből alakul. Ezeknek tökéletessége kell hogy szintén fokozódjék azon kölcsönhatás nagyságával, a melyben az illető társadalom egyes tagjai egymás között állanak. Valamely egyesület vagy testület erőbeni súlyára vonatkozólag tehát — eltekintve annak felgyűlt potenciáitól — azon szervezet mértékadó, a mely az egyesek közötti kölcsönhatást jobban, avagy kevésbé érvényre jutni engedi.

Az egysejtű s mikroszkopikus nagyságú amöba pl., a melynek csak egyféle plasmája van, valóban nagyon fogyatékos énnel bír. Bár határozottan kimutatható psycheje van, bár az erőgyűjtés tényeit tropismusok alakjában, az erőfelszabadulásait pedig tactismusok képében mutatja: egyénisége igen korlátolt, mert az erők közötti társító hatást nélkülözi. Kevés ingerre reagál, ezek is kell hogy tartósak legyenek, több egyidejű ingerre való reakcióiban pedig mindig csak ezek egyikére szorítkozik. Több inger behatására egyszerre alkalmazkodni tehát képtelen, legfeljebb egymást követő sorrendben.

Ily korlátoltsággal az élők világában — kisebb-nagyobb fokban — mindenütt találkozunk. Annál csekélyebbé válik ez, minél közelebb érünk az élő lények fejlődésbeli sorozatában az emberhez.

De még az újszülött ember is szerfelett korlátolt énnel rendelkezik. Világra hozott egyénisége csupán testi érzések szerzte tartalommal bír. A saját testéből fakadó érzések szolgáltatják psychejének összes foglalatját, melyhez már az első életévek-

ben a külvilági ingerek adta érzések csatlakoznak. Ezen még *kizárólagosan subjectiv érzések* tömege alkotja az úgynevezett *elsődleges vagyis érző ént*.

Az értelem fejlődésének későbbi fokán a tények megváltoznak. Minél inkább szaporodnak az érző én gyűjtötte potenciák; minél tömegesebbekké válnak az egyszerre beható számtalan inger mindegyikére felszabadulni kész erők: annál elkerülhetlenebbé válik, hogy az organismus ne mindegyik ingerre feltétlenül válaszoljon, ne mindegyik potenciáját egyszerre engedje eleven erőbe átmenni; hanem szükséges, hogy érzéseinek tömegében, az azokat előidéző ingerek hasznos vagy káros voltához képest, czélszerűen válogasson. E válogatást az érzések közötti kölcsönhatás, a társulás, más szóval a gondolkodás tudatos folyamatai eszközlik. A tudatosság e mellett — a mint az újabb kutatások beigazolták — korántsem új erő, új képesség, mert csakis az érvényesülő potenciák egymásra való hatásának szüleménye. A keletkezett érzések mindegyike mintegy hírt veszen a másiknak jelenlétéről, azt tehát megérezi. Az érzések válogatásának létesülésében főtényezőként a plasma-anyagokat összetársító idegkapcsok bezzentése, azoknak kiköszörülődése gyakorlás folytán szerepel. Járatos utak, a válogatás ösvényei készülnek így, melyeket a nevelés, a foglalkozás, a milieu bezzent meg, s a melyeknek talaján felépül a *másodlagos, gondolkodó én*.

Ez utóbbi *részben subjectiv, részben objectiv* természetű. Subjectiv azért, mivel csupán egyéni érzésekből tevődik össze. Objectiv pedig azért, mert a hírt adó érzés a hírt vevővel szemben valóságos objectum, a mely objectumnak tudomásul vett jelenlétéből az utóbbi következtetést von, itél. Tényleg ítéleteink annál tökéletesebbek, minél kevesebb bennük a subjectiv bizonyosság, azaz mentül több érzés válik a társulás ténye által objectummá. A midőn pl. látunk valamit a fényérzés és a színérzés mellett, a tárgy térbeli kiterjedését és helyzetét is tudomásul vesszük. Értesülünk pedig erről azon szemmozgások és pupillamozgások révén, melyek szükségesek, hogy szemünk a legjobb látás állapotába helyeztessék. De ekkor a szem és a pupilla mozgása sohasem jut subjectiv testi mozgás, illetve izomérzés alakjában tudomásunkra. Mindig csak a térbeli orientálódás ítélete az, a mit hirül veszünk. E példából eléggé kitűnik, hogy ítéleteink tökéletessége azon színeződéssel nő, a melyben azt objectiválódásra alkalmas és tényleg objectummá váló érzéseink száma részesíti.

A subjectiv érzések objectiválódását a társulás folyamatai eszközlik. Sokkal szembeszökőbbé válnak ezen események a testületi összetársulás tényében, a mikor, kétségen kívül, minden egyes

— önmagára nézve subjectiv — egyén társító hatásában objectumként szolgál a többiek számára.

Még távolról sem teljes mindezzel az élő organismus egyénisége. Úgy az ingerek megérzése, mint az érzések közötti válogatás eszközlése önmagában elégtelen. Biológiai céljainak a szervezet csak akkor felelhet meg, ha az érzések kapcsán és az azokban eszközölt válogatás révén arra is képesítették, hogy a káros ingereket kerülje, a hasznosakat pedig keresse. Más szóval nélkülözhetetlenek az ingerek követelte és az érzéstársulás megítélte, illetőleg módosította *reactio meg actio tényezői*. Ezek az *én tökéletességének harmadik követelményeként* lépnek fel.

Tagadhatatlan, hogy az actio és a reactio eszközei nélkül élő lény el sem képzelhető. Védekezésre és támadásra fegyverekkel kell birnia. Potentiák ezek, melyek különböző mozgások, elválasztások és kiválasztások alakjában szabadulnak fel. Tökéletességük egyrészt a szervek, melyeknek segedelmével nyilvánulásra juthatnak, fejlődöttségétől és számától, másrészt azok gyakorlottságától függ. A beszéd actióira pl. nem elég, hogy erre alkalmas szervünk legyen, szükséges e mellett, hogy az organismus e szerv használatában gyakorlottságot is szerezzen. Ez utóbbi a potentia feszültségének fokozódásában áll és az egyes mozgásnemek egymásmellettségének s egymásutánjának bezzentése által érhető el, természetesen a válogatás tényeinek közbenjárása mellett. Újból objectiválásról van a szó, mely a gyakorlandó mozgásnemeket a subjectiv érzésből az objectiv eredmény tudatába viszi át, sőt — kellő gyakorlás után — még ennél is tovább megy és teljesen öntudatlan, tisztán az inger objectumára irányított, minden *subjectivitástól ment, kizárólag objectiv* actiókat formál belőlük. Végső sorban automatás mechanizmusok támadnak ebből, melyek immár a szervezetet biológiai céljai keresésére és az ártalmak ellen való védekezésre kellőképpen alkalmatosítják. Ezen begyakorlott automatizmusok összessége képviseli a *harmadlagos, a mozgó, a reagáló ént*.

Az erőnyilvánulás eszközeire, a cselekvés szerveire — az egyes organismusokhoz hasonlóan — testületeknek is szükségük van. Actio és reactio nélkül ezek sem élhetnek, tehát a megfelelő szerveket, illetőleg szervezetet ezek sem nélkülözhetik.

Az én-nek imént esetelt háromfélesége fokozatosan fejlődik egymásból. Mindegyik az élet során különböző mértékben érvényesül. A gyermekkorban főleg az elsődlegest, az érettkorban a másodlagost, a vénségben a harmadlagost látjuk előtérbe lépni. Valamennyi ismét több alsóbbrendű éntre bontható fel. Valóban az érzések, a társítások, a mozgások egyes systemái és apparatusai külön énrészeket képviselnek és mindegyik számára különálló

működést engednek meg. Így különül el a többitől a látó, a halló, az ízlő, a szagló meg a tapintó énkünk, így oszlik szét a közérzésünk meg a hangulatunk énje, így válik két ténykedésében felismerő, figyelő, emlékező s ítélő énkünk é. Így határolódnak el egymástól cselekvő reakcióink, összevágó mozgásaink, üsz-töneink s akaratunk énjei.

É sokféle én mibennünk rendszerint harmóniába vegyül, egymást támogatva fejlődik, szükség szerint változik s változik, a foglalkozás, az életmód, a milieu szerint tökéletesedik, gyarapodik, szaporodik és a munka s nyugalom általános elvének hódolva, hol erőteljes actióba lép, hol pedig egészen szünetel.

Eltételezve az alvás közben beálló szüneteléstől, énkünk kisebb-nagyobb részei olykor háttérbe is szorulnak, máskor előtérbe nyomulnak, miáltal egyéniségünk pillanatnyi kisebbedése, összpontosulása vagy szétbomlása eredményeztetik. E lelki tünetmennyekkel élettani viszonyok között is találkozunk.

Ha a kisebbedés vagy összpontosulás az elsődleges én szolgáltatja érzések valamelyikére szorítkozik, az én e megszükülését és a subjectivitásnak ez által támadt egy irányban való előnyomulását *suggestiónak* nevezzük. Átala egyes érzések kiválása eszközöltetik és pedig a többiek visszavonulása miatt, mely kiválásnak eredményeként az érzés uralomrajutása mutatkozik és ebből kifolyólag annak döntő hatása minden épen lepergő lelki eseményre. Minthogy ezen énszükülés mindig valamely külső érzésre (heterosuggestio) vagy belső érzésre (autosuggestio) vonatkozik, a suggestio jelensége felmerül mindott, a hol az elsődleges érző én bármi okból fölényre jut. Gyermekéknél, fejlődöttleneknél, műveletlen embereknél, gyenge jellemű és erősen subjectiv természetű egyéneknél leljük ezt a lelki tünetményt, avagy oly kóros állapotokban, mely állapotok az érzés tökéletlenségével, egyoldalúságával vagy gátoltságával járnak. A csábíthatóság, hiszékenység, utánzás, hizelgősség, occultismus, mysticismus, stb. a suggestibilitásnak ily módon létesült kiváló sajátságaiként ismeretesek.

Más tünetmenny áll elő, ha a tudatosság a másodlagos gondolkodó én valamely társító folyamatára összpontosodik. Vele a *rapport* jelensége támad, mely a társulás egy-egy praedomináló folyamatával függési viszonyba hozza az egyén legtöbb vagy összes lelki eseményeit. Jóformán minden inger, minden gondolat ugyanazt az egy érzéstársulást idézi fel, a mint azt a szerelem, a vonzalmak, a vágyak, a képszer, a szenvedélyek, a nagyzolás, a fanatismus stb. tényeiben észlelhetjük. A rapport jelenségei az érettebb kor jellemvonásaihoz tartoznak és túlzásaikban csak ott jelentkeznek, a hol a társításnak — akár öröklött, akár szerzett,

akár muló, akár maradandó — tökéletlenségei vagy nehézségei merülnek fel.

A harmadikos, a mozgó én is hasonló egyoldalúságoknak eshetik áldozatul. Mihelyest az én koncentrációja bizonyos begyakorlott mozgásalakokra történik, megszűnik az ezek és az érzések, valamint a társítások közötti kellő összhang. Ebből *automataságok* származnak, melyek az én szétbomlásához vezetnek. A szórakozott, egyén, ki mást gondol és mást cselekszik, a gondolataiban elmélyedett ember, ki nem tudva, gépiesen ténykedik, az álomban beszélő, az alva cselekvő, a hypnosis állapotában ténykedő, a somnambul, a vigilambul egyén és sok más e fellépő automatáságában egyúttal énszakadást vagy énhasadást is mutat. Észleltettek oly esetek, a melyekben egyetlen ember 3, 4, sőt 6 egyéniségre bomlott fel, melyek közül mindegyik a másik tudta nélkül s attól függetlenül cselekedett. Az automatáság e túlzásba menő tünetényei leginkább a kor, a kopás, a betegség, a kimerülés, a vén s jeleiként lépnek fel, ott, hol a válogatás eszközölte szabad aktiók meg vannak nehezítve.

A suggestio, a rapport és az automatismus említett jelenségei kóros túlzásaikban az érzéki csalódásig, a téves eszméig, a kényszerig, illetőleg az impulsiv cselekvésig fokozódhatnak. Valamennyit — úgy ép élettani mint kórtani formáikban — az én szabadságának korlátoltsága jellemzi. A hiba mindentűt a nyugalom és a munka közötti arány helytelenségében, az erőket hordozó énrészek közti társas viszony elégtelenségében, vagy a felszabaduló erők nyilvánulásaira alkalmas szervek, illetőleg az ezekkel való kapcsolatok hiányosságában avagy működésbeli zavarában keresendő.

Ugyanily korlátoltságokra, az én függetlenségének és szabadságának ugyanily fogyatékoságaira ráakadunk a társas egyéniségek, a családok, a testületek, a népek életében is.

Egyetemünk — minden más élő organismushoz hasonlóan — a mondottak alól kivételt nem képezhet. Őt is a suggestiók varázsa környékezi, a rapport nyüge fenyegeti és fiatal kora daczára az automatáság veszélye kísérti. Pedig valamennyi a testület egyéniségének féltékenyen őrizendő szabadságát korlátozza.

Minden suggestió érzés csalódáshoz vezet. Minden rapport-beli gondolkodás tévedést szül. És minden automata cselekvés öntudatlanságba süllyesztí az egyént. Óhajtható, hogy a tudományegyetem testülete mindezekről mentes maradjon! Kívánatos, hogy énje hasonló szüküléseknek áldozatul ne essék! Követelendő, hogy egyéniségének szabad nyilvánulását egyoldalú korlátoltságok ne veszélyeztessék! Hiszen az én említett fogyatékoságai a *subjectiv bizonyosság* mázát kenik az egyéniség lelki eseményeire s azért halmazozott ellentétben állanak a tudomány objec-

tív céljaival, a kutatás tárgyilagos ingereivel, a melyeknek főforrásai épen a bizonyosságot kizáró *kétség* és a *valószínűség*.

Kettős ünnepélyre gyűltünk össze ma: az egyetemünk 25 éves munkásságát betetőző évfordulónak ünnepére és az újult erővel való munkakezdés szokásos évi örömnapjára. Illő, hogy ez alkalommal feltárjuk az énünket eltöltő vágyakat, rámutassunk azon tényezőkre, melyek egyéniségünk szabad nyilvánulását még korlátozzák és világgá kürtöljük az első negyedszáz év leteltével a tudomány s az egyetem függetlenségének és önállóságának eszméjét.

A mikor 1872. évi október 19-dikén az új egyetem megnyitott, Mikó Imre gróf ministeri biztos azon kívánsággal üdvözölte annak tanárait, hogy „soha mást, csak az ismeretek, a felvilágosodás és a szabadság igéit hirdessék“. E kívánságban bennfoglaltatott a suggestióktól való mentesség óhaja. Bennfoglaltatott az egyetem igazi missiójának megjelölése, mely soha subjectív érzésekből fakadó politikai, nemzetiségi vagy felekezeti nem lehet, mely kizárólag a tudományok objectív fejlesztésében, a cultura terjesztésében és az ideálok teremtésében összpontosodhatik.

Mégis azóta gyakran hangzottak el nálunk a suggestiók törekvések szözeatai. Egyetemünknek szakadatlanul védekeznie kellett ellenök. Hol a magyarság végvárának minősítették, hol a politika fegyverének tekintették, hol pedig a felekezeti köntösébe kívánták öltöztetni azt. Alig van Magyarországon bevett vallásfelekezet, melynek theologiai fakultást az egyetemen ne sürgettek volna. Tisztelet a vallás magasztos tanainak! Meghajlunk a hit óriási ereje előtt. Tárt karokkal fogadjuk bármely felekezet papnövendékeit, ha fenkölt hivatásuk érdekében tudományért szomjuhoznak. De a subjectív érzelmek virágait — bármily szépek azok — objectív kutatásaink mezejére átültetni nem engedhetjük! Ezzel megcsorbítanók egyéniségünk objectivitásának szabadságát és egyúttal meghamisítanók a tudományt. Hinni és tudni, e kettő kizárja egymást.

Hasonló óvást emeltünk és emelünk azon suggestio ellen, mely egyetemünket a Pepiniére mintájára az idősebb társegylet előiskolájává kívánta tenni, avagy egyáltalában annak inferioritását hirdeté. Egyéniségünk ezen megkisebbitése ellen már szót emelt Berde Áron legelső rectorunk. Vetoját ismételték utódai közül többen, nevezetesen Finály Henrik, Ajtai Sándor és Haller Károly rectorok. Ezek érveihöz nincsen mit hozzá tennem. Csak újból hangsúlyozom itt e helyen azt, hogy a tudásnak van mértéke, van foka, a tudománynak nincsen. Egyetemek között rangsorozatot felállítani annyi, mint a tudománynak, illetve az ő

képviselőinek határt szabni a tudásban. Ez pedig a tudományok károsodása nélkül kivihetetlen.

Mindezzel és több hasonló suggestióval szemben egyetemünk eddig kellő ellentállást tudott kifejteni. Küzdelmét siker koronázta, mert egyetértése, kitartása, kifejtett munkássága kizárta a kockázatot. E tekintetben kiváló érdemeket szereztek maguknak azon tanárok, a kik úttörökként vettek részt az egyetem alapjának megvetésében, kik elsők voltak a kivivott nemes czélok kitűzésében, kik lankadatlan szorgalommal küzdöttek e czélok elérésében, kik nemcsak keresték és védték, hanem teremtették is e czélokát és kik közül elég számosan ma büszke fővel tekinthetnek itt 25 éves nehéz, fáradságos munkájuk sikerére.

Egygyel azonban ők sem tudtak egészen megbirkózni: a nagy közönség közönyével — mondható — ellehszenvével. Suggestio ez is, mely a festület értékét csökkenti, mely énjét megbénítja, mely küldetését sokban illuzoriussá teszi. Hiába! A míg szájról szájra lebben az egyetemek élete feletti kicsinylés mosolya; a míg neveltségessé tétetnek annak törekvései; a míg sürgősebb egy félmillió ménlő beszerzése, mint a tudományos kutatás mindennapi szükségleteinek kielégítése; a míg nagyobb értékű bármely sportverseny jutalma, mint a minőt a tudományos munkásságnak osztogatnak; a míg semmibe sem vétetik a tudományos kutatásnak szentelt összes fáradozás, csupán a szaknevelés iparának tekintetik; a míg alig találkozik ember e széles országban, a ki — bár néhány fillért csak — ajándékozna vagy hagyományozna a tudomány-egyetemnek, holott mesés gazdagsággal díjazott tanszékek állítódnak fel a külföldön régóta már ily módon; a míg a hosszas küzdelmek árán az egyetem számára biztosított eredmények foganatosítását általános ellenszenv nehezíti meg: addig a nagy közönséget a tudományokkal és még inkább az egyetemekkel szemben legalább is közönyösnek kell tekintenünk. Pedig a kulturában való haladottság igazi mutatója mindig csak az a tehetség marad, melylyel a társadalom összessége a szellemi munka gyümölcseit felismerni, megbecsülni és élvezni tudja. A tudomány és művészet gerincze a kulturának. A minő mértékben vérré válik az ezeket fejlesztő intézmények fontosságának meggyőződése a köztudatban, oly arányban nő e tényezőknek tekintélye s befolyása is. Erőforrás a tudomány, melyből az én tökéletesedésével a mai társadalom összes kulturája fakadt. Erőforrás, mely annál gazdagabban bugyog, minél hatalmasabb tekintélyben részesíti azt a köztudat, minél melegebben ápolja azt az egész társadalom.

Sajnos! Nálunk a tudományos kutatást ily tekintély nem támogatja, a tudományok szerelte ismeretek igazságát ily bizalom nem kíséri, a tudományokban rejlő erőt ily szeretet nem gaz-

dagítja, mert a közvéleményt nem hatja még át teljesen az az axioma, hogy: a népnek küzdelmében biztosan elpusztul az a nemzet, mely a tudomány és a művészet kincseinek birlalása s szaporítása után nem törekszik. Méltán vetette ezt Wlassics Gyula dr. minister a legelső promotio sub auspiciis regis alkalmával itt a közönség szemére, mondván, hogy: „nálunk a társadalmi élet egész szellemi érdeklődését a napi politika múltó tüneményei emésztik fel, úgy hogy komoly, mély, igazi érdeklődés a magyar socialis életben a szellemi élet más nyilvánulásai iránt nem is jelentkezik“.

De nem vádolom a nagy közönséget. Hibás benne az egyetem. Nem mintha elmulasztaná kötelességét, nem mintha kellenül töltené be hivatását, hanem azért, mert szervezete nagy missiójához képest elégtelen.

Minden művelt népnél a tudományok és a művészetek fejlődése eltörülhetetlen bélyeget nyom az egész társadalomra. Nálunk ennek nyoma sincs. Sőt kigyót, békát kiáltanak arra, ki a sablontól el mer térni, szánólag vonnak vállat az előtt, a ki hiúnak tetsző tudományos problémák megoldásán fáradozik. Az ok a tekintély, a bizalom hiányában keresendő. Honnét is legyen a tudományok emporiumainak nálunk tekintélye? Régi, százados tekintélyre — a külföldi egyetemek mintájára — nem hivatkozhatunk. Újnak szerzésére pedig a modern társadalom nem adja meg a változott viszonyoknak megfelelő, az arra való fegyvereket. Ez okból a szellemi töke góczpontjai, a műveltséget fejlesztő testületek, a tudományok laboratoriumai mellőztetésben részesülnek a legtöbbször. Mellőztetésben még ott is, a hol közbenjárásuk révén és szavuknak súlyánál fogva nyomást kellene gyakorolniok a társadalom fejlődésére. Termékenyítő befolyással nem lehetnek, mert szervezetük hiányossága megfőszítja őket a kifelé való hatás eszközeitől. Hány ügyvédi kamara, kereskedelmi csarnok, iparos testület, gazdasági társulat emeli fel hangosan, nyilvánosan és sikerrel a szavát, valahányszor őket érdeklő országos kérdések kerülnek a szőnyegre! Egyetemeink ilyenkor is némaságra kárhoztatvák. A társadalom legnagyobb szabású átalakulásai mennek végbe, a nevelés, az oktatás, sőt az egyetemre való előkészítés kérdései dülőre vitetnek, a nélkül, hogy az egyetemeknek alkalmuk nyilnék ezekhez testületileg s a tudomány szempontjából hozzászólniok. Sokat hangoztatott, de törvényileg sehol sem biztosított autonomiájuk daczára elzáródik előlük a nyilvános felszólalás útja. Szervezetük minden ügyben a hivatalos útra tereli őket. Ügyeiknek nyilvános szellőztetése pedig a hivatalos titok megsértésével egyenlő. Már pedig a nyilvános érvényesülés versenyében félretolatnak mindazok, a kik kellő időben és kellő erélylyel fellépni nem tudnak. Ez az oka, hogy a tudománynak nincs

meg nálunk a kellő tekintélye. Ez az oka, hogy az egyetemek önhibájukon kívül a társadalom szerveződésére és alakulására az őket megillető befolyástól elesnek. A tudományművelés és a cultura-teremtés legfőbb tényezőit minden esetre joggal megilletné az inge-rentia szabadsága az államszervezés tényeiben. Belátta ezt már 1848-ban az egyetemi ifjúság, a midőn az egyetem országgyűlési képviseltetését kérte. És beismerte ezt az akkori igazságügy-minister, a mikor a kérelem teljesítését elodázhatatlannak minősítette.

Halaszthatatlan szükség, hogy az egyetemek autonom szer-vezete, azok culturabeli küldetése érdekében, a szabadság elvének megfelelőleg törvény útján rendeztessék.

A midőn azonban elismerjük, hogy az egyetemeknek hiva-tása nemcsak a tudományok fejlesztése s azok terjesztése, hanem azonfelül a közművelődés emelése, a társadalom termékenyítő be-folyásolása minden téren s az ideálok teremtése is: rámutathatunk egyszersmind ama rapport jelenségekre, melyek a testületeket fogva tartják, azok szabadságát sok irányban korlátozzák.

Az énszükités egyik legmegrögzöttebb és mindnagyobb hullá-mokat verő áramlatban nyilvánuló alakja az a rapport, a mely az egyetemet a tanítás és a tanulás szabadságaiban megnyirbálni iparkodik, mely e testület egyes részei és tagjai között a tuda-mányos kölcsönhatást meggátolni, jobban mondva formásokra szorítani törekszik, mely az egyetemet egyszerű szakiskolává süllyeszteni akarja.

Igaz ugyan, hogy — a gyakorlati szakoktatás céljait tekintve — a szakiskola előnyöket nyújt a tanszabadságát védő egyetemmel szemben. Szakiskolák felállítása ellen azért nem is lehet kifogásunk. A meddig azonban ilyeneket csak az egyetemek rovására működtethetünk, addig a haszon csak látszólagos, az általuk okozott kár pedig helyrehozhatatlan. Helyesen fejtette ki ezt 1886-ban Szamosi János rector, nyomatékkal hangsúlyozván, „hogy az egyetemek szervezetében csak annyi tért szabad a gyakorlati célok elérésére való törekvéseknek engedni, a mennyi-ben ez a tudományosság kára nélkül eszközölhető“. És igaza van! A szakiskola nem tűri a tanítás szabadságát, pensumként megszabja az anyag mennyiségét és minőségét s ezzel lehetetlenné teszi a tudományok szabad művelését. A szakiskola meghatározza a tanulás mértékét, mi a tudomány továbbterjedésének legnagyobb akadályja. A szakiskola bevégzett igazságokat állít fel, a melyekre szinte esküt kell tennie a szigorlónak, s így a kételkedés kizárá-sával útját állja a tudomány fejlődésének. Ettől való féltében mondá 1878-ban Imre Sándor rector, hogy „az egyetem nem iskola, hanem tudományos intézet“.

De a szakiskolává való törpülésnek vannak ezeknél még súlyosabb következményei. Hiszen az egyetemek legmagasztosabb feladata épen az ideálok teremtése. E feladat teljesíthetése lehetetlenné fog válni abban a pillanatban, a melyben az egyetem szakiskolává minősül. A magasabb culturára törekvő emberre korántsem elég, ha csupán ismereteit gyarapítja, ha emlékezését tökéletesíti, ha figyelő képességét gyakorolja, ha ítélő erejét erősíti. Okvetetlenül szükséges, hogy kedélybeli világát is megnevelje, hogy énjébe magasztosabb érzelmeket oltson bele, hogy az ethikus és aesthetikus érzésekben való gyönyörködés nélkülözhetetlenné váljék számára, hogy erkölcsével elválaszthatatlanul összeforrott ideáljai legyenek.

Felsőbb iskoláinknak az egyéniséget túlságosan megkötő ezen mai rendszere máris elsilányítja az ideálokat. Ifjaink összes munkája — hosszú tanfolyamok alatt — ma már alig egyéb, mint a szigorlatokra való folytonos készülődés mestersége. Magasabb ideálok beennük az egyetemen csak elvétve kelhetnek. Összes erejüket a tanulás száraz munkája absorbeálja. Majd kizárólag a kenyérkereset törekvései töltik el őket. A moral, az ideál érzései számára sem idő, sem hely, sem alkalom e lélekölő munka közepette nem igen kínálkozik. Pedig ennek a hiánynak messze kiható következményei vannak. Egyetemeink ifjúságából toborzódnak össze a magasabb vezérlő osztályok tizezrei. Mihelyest az ifjak innét nem hoznak erkölcsöket és eszményeket magukkal az élet szinpadára, általuk az összes társadalom elveszti fokunkint a nemes eszmék, a fenkölt érzelmek iránti fogékonyságát. Tényleg mit látunk mindenütt az életben? Azt, hogy a társadalomban időszerint épen azok az eszmék jutnak vezérszerephez, melyek a vezérlő férfiak lelkeiben azok serdülő korában fogamzottak volt meg. De látjuk azt is, hogy ott, a hol az egyetemek lassankint leszorítottak a szakiskolák színvonalára — ott az általános művelődés egyébkénti feltartóztatatlansága daczára — a közerkölcsiség és az ideálok hanyatlanak. Misem mutatja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy ma, a midőn az egyetemek szervezésének kérdése — a mint azt Schwarcz Gyula a Kolozsvártt felállítandó egyetemről szóló törvényjavaslat tárgyalásánál jól mondta — „európai kérdés“, hogy ma az érdektől hajtott utilitarismus, a sikert néző opportunismus, az alkalmat vadászó stréberség, a hatalom uszályát hordozó helotismus, az élvezet hajhászó heluatismus és több hasonló lelki inferioritás rapport-jelenségei ijesztő méreteket öltenek és pedig annál inkább a társadalom minden rétegében, mert a suggestiós példa utánzásra serkent erősen. Egyúttal a rapportok túlharapódzására vezetődj vissza részben az a közöny, a melylyel a közvélemény a tanügy, a nevelésügy, de még inkább a tudományok iránt viselkedik.

Igy végső sorban a nagy közönség közönye is az egyetemek hibás szervezetére vezethető vissza, azon kölcsönhatás fogyatékoságára, mely a tudományok egyéb jogosítását hátráltatja, valamint azon szervek hiányára, a melyekre a közvéleményre való hatás érdekében szükség volna elkerülhetlenül. Valóban az egyetemünk felállításáról szóló törvényezikk biztosította teljes tanszabadság ellenére, ma ennek az árnyéka van már csak meg. Mindinkább a szakiskola kerékvágásába jutunk. Éles szavakkal kárhoztatta 1877-ben Genersich Antal rector a veszedelmes irányzatot. De hiába! A kötelezett tárgyak, kötelezett tárgyrészek, kötelezett félévek, kötelezett óraszámok, kötelezett tanrend, kötelezett szigorlati rend, kötelezett idő, sőt kötelezett nem — ugyan most már csak egyes fakultásokra nézve — stb. mind, mind, kivétel nélkül nem egyéb, mint a szintén reformok után kiáltó gymnasium elvei szerint szervezett szakiskola fokozatos rendszeresítése. És ha hozzávesszük mindehhez a tudományt ellenőrző kormánybiztosok részben tervbe vett, részben már fogantatott alkalmazását a vizsgálatoknál, valamint a mind mélyebb mederbe jutó központosító törekvéseket: joggal száll meg bennünket az az aggodalom, hogy az egyetem idővel valóságos gymnasiummá törpülhet, gymnasiumná éretteszű ifjak számára.

Ha e lejtőre jutni nem akarunk, ha egyetemeink egyéniségének szabadságát megóvni, rapportoktól való mentességét elérni óhajtjuk: immár ütött az óra, hogy a tanszabadság kérdése törvény útján végleg rendeztessék, s egyúttal az egyetemek szabadsága egyéb jogkörök kiszélesbitése által — minő például a felírási, a levelezési, az országos ügyekkel való foglalkozási, ezekben határozathozási, stb. jogok gyakorolhatása által — fokoztassék, egy szóval az egyetem jogi személynek minősítették, a mint az a legutóbbi időben Olaszországban meg is történt.

A hol a suggestiók és a rapportok befészkelik magukat, ott természetesen azok következményei, az automatáságok sem maradhatnak el. Ilyenek elég bőven találkoznak ama formaságokban, aprólékos fontoskodásokban, kötöttségekben és állandósult viszonyokban, a melyek együttvéve alkotják meg egyetemünk gépezetét. Sok közülök lassan fejlődött ususnak következménye s így történelmi jelentőségű, bárha némelyiket egyetemünk — saját egyénisége rovására — állandó teherként is czipeli magával. Mások a központosító törekvések túlkapásaiból származtak és a testületi egyéniség szabad alakulását akadályozzák.

Az uzusok, mint a természetes fejlődésnek szüleményei, nem igen veszedelmesek. A szükség teremti őket és szükség szerint módosulnak, kopnak, sőt el is enyésznek. Nélkülözhetetlen fegyverek ezek, melyek az egyéniség érvényesülését, annak sűrűn és egyformán halmozódó reakcióiban, megkönnyébbítik. Kár belőlük

nem származik, mivel bármikor elvethetők és a folytonos gyakorlás alatt a valódi szükséghez képest gyorsan idomulnak. Úgy viselkednek ezek a testületek életében, mint az egyes egyén életében annak begyakorlott mozgásalakjai.

Annál nagyobb veszedelmet rejtenek magukban — épen a tudomány és a culturalis missio szempontjából — az állam, bár jóakaró, de gyámkodásban túlzó, központosító törekvései. Eltekintve attól, hogy nem egyszer az egyetem autonom jogainak csorbitásával járnak, különösen azzal ártanak, hogy az egyéniség szabad fejlődésének gátakat vetnek. Hol túlságosan felapritják az egyetem erőit, hol megnehezítik azok egymásra való hatását, hol pedig ellenétésségeket támasztanak, melyek hatásaikban egymást lényegesen megzavarják. Ezek az egyetem énjéhez szükség szerint nem módosulnak, ezek tetszés szerint el nem vethetők, ezek a testületet elszigetelik a társadalomtól és megfosztják azt az élet követelményeihez való alkalmazkodás lehetőségétől.

Mindez érthető! Hiszen az államhatalom világszerte iskolának tekinti az egyetemet és nem tudományos intézetnek. A közoktatás politikájába foglalja azt s nem a cultura politikájába. A kettő között pedig nagy a különbség. A közoktatás érdeke az, hogy minél nagyobb néprétegek készítettessenek elő a társadalom szükségelte ismeretek befogadására, azaz hogy az ismeretekben való gazdagodás lehetősége a népiskolától a szakiskoláig fokozatosan bővítettessék. Helyes eljárás tehát, ha a közoktatás politikája a népneveléssel kezdi áldásos működését s ezzel megteremti az anyagot a magasabb iskolák számára. Ezen alapjában véve igaz felfogásnak tulajdonítandó az, hogy a népnevelés terén nálunk is óriási haladást tettünk. Sajnos! Nem áll ez ugyanoly mértékben az egyetemekről. Ezek, minthogy szintén a közoktatás politikájába illesztettek bele, a népnevelésre fordított gondoskodás közepette szükségképen elhanyagoltattak. Minden esetre nagyon is szembeszökően elhanyagolásra vall az a tény, hogy egyetemünk 25 év óta áll fenn tanárképző gyakorló iskola és használható klinikák nélkül — hiszen ez utóbbiak még csak most fognak létesülni — és még feltűnőbb az, hogy legfőbb életforrásainak ügye, tanszabadsága és autonómiaja, negyedszáz év alatt törvénytelenesen rendezhető nem volt.

A cultura útja — a népnevelésével szemben — határozottan fordított irányú. A művelődés a mióta a világ áll, mindig a felsőbb néprétegekből az alsóbbakba szállott alá. A ki a művelődést elő kívánja mozdítani, annak azt legfelsőbb tényezőiben, a tudományok és a művészetek emporiumaiban kell felkarolnia. Szabadság, függetlenség, szeretet, ezek kellene a tudományoknak épen úgy mint a művészeteknek. Nélkülök virágzásnak s gyümölcsözésnek semelyik sem indulhat. Nélkülök termékenyítő

hatást a közművelődésre, a társadalom ethikus alakulására nem gyakorolhatnak. Nélkülök oly szerveik nem fejlődhetnek, a melyek segedelmével az államszerveződés szakadatlan munkájában méltó részt vehetnének. Automatáságokba esnek ellenállhatatlanul, mihelyest a független fejlődés feltételeit nélkülözik. Automatáságokba sülyednek azonnal, mihelyest nem többé a hozzájuk fűző tiszta szeretetet, hanem a politika, a felekezetiiség, a nemzetiség céljai vagy más érdekek vezetik őket. Mindezek mesterséges fejlődést provokálnak. Ilyen mesterséges fejlődésnek terméke például egész vizsgarendszerünk, mely a vizsgatárgyak folytonos szaporodása és az anyagnak szüntelen növekedése ellenére, mind könnyebbé teszi a szigorlatozást. Csak kellő időt és kitartást szánjon rá a szigorló és végre sikert arat, ha egyébként még oly alkalmatlan és telhetségtelen ember is. Ide tartozik a hallgatóság individualizálásának lehetetlensége. Kiben-kiben megöletik az egyén, hogy a tananyag kaptafája biztosítsa, hogy a vizsgák merev formalitásai betarthatók legyenek. Ide számítható továbbá a semesterek fokozódó túlterhelése tananyaggal, a nélkül, hogy a társadalom felmerülő követelményei tekintetbe vétetnének, elannyira, hogy végre a társadalom maga kénytelen magán új vizsgák felállításával az egyetemen kívül segíteni. Ide sorozandó még a kormánybiztosság intézménye is, mely épen csak az automatáságot ellenőrzi, de oly színezettel, mintha a tudományt ellenőrizné. Olybá tünik az, mintha a törvénykező bírót ítéletében kormánybiztos ellenőrizné. Itt említendő a tanároknak időtrabló, szükségtelen, de gépiességbe sodró administrációkkal való megterhelése. Ide iktatandók a szakerők kiképezése elé gürdített akadályok, a katonáonkénteseknek s másoknak nyújtott oknélküli kedvezmények és sok egyéb tényező, mely valamennyi a függés miatt megakadályozott érvényesülhetésnek egyenes folyománya. Megszabott automatáságok nyilvánulásai ezek, mely automatáságok — a mint azt a világ egyik leghíresebb politikusa mondá — „magas lóra ültetik a tudományt, de cífedik előle a talajt, a melyen lovgolnia kell“.

Függetlenség, minél nagyobb függetlenség, ez a tudomány életfeltétele. Más ellenőrzést, mint a nyilvánosságot az meg nem tűr. Szabad fejlődését és mélyreható befolyását a közművelődésre csak az önállóság biztosítja és pedig a minden kölönctől mentes, az egyéniség sajátosságát mindenképen biztosító önállóság, mely függetlenséget enged neki, úgy szellemileg és erkölcsileg, mint anyagilag.

Ennek elérhetése legyen a jövő negyedszázév ma megkezdendő munkásságának legfőbb törekvése! Sokkal messzebbmenő átalakulásokat követel az, semhogy rövidesen meg lehetne szerezni. Meg kell hozzá nyernünk előbb a közvélemény érdeklődését, ki

kell küzdenünk a társadalom önként nyújtott gyámolítását s velünkérését, el kell hintenünk a tudományok nagyobb függetlenítésének eszméjét: és bizton elvárhatjuk, hogy ez az eszme hazánk szabadelvű taláiban nemcsak megfogamzik majd, de virágozni és gyümölcsözni is fog.

És most hozzátok fordulok egyetemünk ifjúsága! Hozzátok, ti hazánk reménye, büszkesége, jövő támasza! A midőn a tudományok hajlékába léptek, őrizzétek meg egyéniségtek szabadságát! Gondosan fejlesztétek énjetek tökéletességeit! Ne engedjétek semmiben sem korlátozni gondolkozástok függetlenségét, érzelmeitek szabadságát! Vessétek le magatokról a hol lehet a subjectiv igazságok béklyóit! Kövessétek mindenütt az objectiv igazságokat! Keressetek és találjatok ideálokat! Védekezzetek a suggestiók, a rapportok s az automatóságok énszükülései ellen! Suggestiókat ne tűrjétek, csak olyanokat, melyek a szeretet nemes érzelmeivel töltenek el benneteket az igaz, a szép, a jó, de különösen drága hazátok iránt! Rapportba ne jussatok mással mint a tudományokkal, a művészetekkel, az erkölcsökkel és ezek eszményeivel! Automata módra ne cselekedjétek soha, csak akkor, a mikor a kötelesség hív!

Úgy legyen!

Ezzel megnyitom az 1897/98-dik tanévet.

Kolozsvártt, 1897. évi szeptember 15-dikén.

